
Йордан Митев/J. Mitev

ПОРТУГАЛСКАТА ЦЪРКВА ПРИ УПРАВЛЕНИЕТО
НА САЛАЗАР (1928–1968 г.)

The Portugal Church under Salazar's Rule (1928–1968)

The article is devoted to the support which the Catholic Church in Portugal has received in the "New State" of Salazar. This pro-Catholic policy was viewed as a part of the conservative approach, typical for both Salazar as person and the system which he fathered and developed.

В началото на XX век църквата реорганизира силите си в големите европейски страни и започва обща офанзива срещу атеизма и безразличието на християните, проявяващи се по най-различен начин – свободомислие, влечение към науката, толерантност, републиканизъм и демокрация. В същото време в Португалия се забелязва обратен процес.

Когато през 1889 г. в село Санта Комба Дау се ражда Салазар, баща му е петдесетгодишен, а майка му е на 40 години, което означава, че те са родени в средата на XIX век, време в което в Португалия все още няма железница, а животът на хората преминава в ритъма на бездействието.

Санта Комба Дау е селце със земеделски поминък, в което се съхранява традиционният католически консерватизъм. Намира се между Визеу и Коимбра в провинция Бейра – Северна Португалия. Селцето живее анонимно почти във всяко отношение, външният свят не съществува за населението, 80% от което се занимава със земеделие и е неграмотно.

Подготвен да стане католически свещеник, на единадесет години Салазар влиза в семинарията във Визеу, прекарва в нея осем години и получава най-високия духовен сан през юни 1918 г. Излиза оттам белязан завинаги, а по-късно споделя пред своите приятели: “Никога няма да забравя тези добри отчети, на които дължа повече отколкото на всеки друг обучението и вътрешната си дисциплина”¹. През същата година вече деветнадесет годишен отказва да сложи расото по неясни причини. От издигането му във властта до смъртта му, пропа-

гандата упорито отказва да спомене в биографията му годините прекарани в семинарията и отказа да стане свещеник.

Преди да приключи обучението си в Куимбра Салазар дава частни уроци, за да преживява. Запазва близостта си с католицизма посредством списание “Социални знания” – орган на Центъра за християнска демокрация. В Куимбра живее в студентската общност и освен с Мануел Сержейра – новият кардинал на Лисабон, дружи и с Марио де Фигейреду – бъдещ председател на португалския парламент.

Салазар завършва образованието си и става преподавател по политическа икономия в университета. През 1919 г. републиканците го обвиняват, че участва в монархически заговор с още трима свои колеги. Възмутен, той публикува в своя защита статията “Моят отговор”² и се впуска в политиката.

Когато решава да направи това той е на 30 години, а за първи път получава предложение за министерски пост на 36 години. Значителна част от изследователите на проблема обясняват решението му да се занимава с политика заради постоянните нападки от републиканците, че се занимава с конспиративна дейност, свързана с реставрирането на монархията.

Обществените идеи на папа Льв XIII окуражават няколко португалски католици в началото на двадесети век да основат Академичен център за християнска демокрация³. От идеите на католицизма и обществената доктрина за църквата, Салазар лесно преминава към мисълта за изграждане на силна държава. Към студентите в Коимбра бъдещият лидер се обръща по следния начин: ”Идеите са тези, които ръководят и управляват народите, а великите идеи принадлежат на великите хора. Необходимо е днешните португалски младежи да изградят славата на утрешна Португалия, една силна Португалия, една образована Португалия, една трудеща се Португалия влюбена в прогреса”⁴.

Антиклерикализмът на новия режим установен след 5 октомври 1910 г. го възмущава дълбоко и за него Първата република се превръща във враг, с който се заклева да воюва. Допълнително основание за неговото намерение му дава Законът за отделянето на църквата от държавата, макар че той е обнародван на 20 април 1911 г., когато Салазар е едва на дванадесет години. Съгласно закона, религиозните ордени са разтурени, йезуитите са прогонени, а факултетът по теология в Куимбра е затворен. Дори Центърът за християнска демокрация, чийто член става Салазар е ограбен и после затворен с решение на държавните власти.

Спасението на църквата се превръща в негова първостепенна задача. Той напомня отново на всички противници традиционните начала на католицизма, подчертава папския централизъм и поставя основите на борбата срещу “модернизма и неговите злини”⁵. Способства за създаването на нови религиозни ордени, които усилено се занимават с благотворителна дейност. Това възраждане на католическата църква предизвиква бурна реакция на антиклерикализъм, особено подчертан във Франция, Италия и самата Португалия.

Въпреки законите за конфискация на църковното имущество португалската църква все още е една от най-могъщите сили в страната. Мирското духовенство почти не е засегнато от законодателството и продължава да притежава недвижимо имущество в града и селото. Нещо повече, то участва в търговски, индустриални и финансови начинания.

Законът за църквата разширява привилегиите на монасите и монахините, след като са се посветили на благотворителни и образователни дейности. По този начин в Португалия възникват 30 религиозни конгрегации, които с всяка измината година упражняват все по-определено влияние сред аристокрацията. Между тях с все по-голям престиж се ползват йезуитите, които ръководят светски организации с религиозни цели. Най-известната е “Апостолатът на молитвата”, която притежава 1500 центъра за образователни и благотворителни дейности, включващи над 2 млн. души⁶. Дори да се приеме известно преувеличаване на последната цифра, която може би включва децата и подрастващите, и това е достатъчно, за да се оцени значението на организацията.

На йезуитите принадлежат или са под тяхно ръководство много училища, между които прочутите колежи Камполиде в Лисабон и Сао Фиел в Бейра Байша с общ брой на записаните над 2500⁷. Качеството на даваното образование, но преди всичко интернатните условия и безпределната слава, с която се ползват, правят тези колежи много популярни сред средната класа и аристокрацията. Нещо повече, йезуитите ръководят и известното научно и литературно списание “Бротерия”, компетентно по естествените науки⁸. Те имат и решителен принос при формирането на Националната партия, която още през 1904 г. спечелва няколко места в Камарата на представителите.

В началото на века църквата реорганизира силите си в големите европейски страни и започва обща офанзива срещу атеизма и безразличието на християните, проявяващи се по най-различен начин – свободомислие, влечение към науката, толерантност, републиканизъм и демокрация.

Усещайки недвусмислената подкрепа на Салазар официозът на португалския католицизъм – всекидневникът Новиадаеш (Новини) публикува неговите статии, в които идеите му се движат в желаната от църквата насока, защото тя не се е примирила с политиката на Републиката в очакване хода на събитията.

През 1921 г. Салазар приема да бъде кандидатът на Католическия център и депутат от окръг Гимараш. На 2 септември с.г. той е избран за народен представител. Присъства на първото заседание на парламента, но веднага след това се връща в Куимбра, разочарован от безпорядъка на който става свидетел – разочарование, подсилено и от неговия антипарламентаризъм. Освен това събирането на различни групи хора, оказва върху него ефекта на студен душ. В това разбунено парламентарно събрание, Салазар се почувствал чужденец в собствената си страна и се превръща в самотник, при който всеки контакт с хората предизвиква неприязън⁹.

Би било прибързано и неточно Салазар да се обрисова с тъмни краски, като се изхожда единствено само от мнението на противниците му. Действително, ако свидетелствата на политическите опоненти са ценни, когато става дума за точни и доказуеми факти, е необходима по-голяма предпазливост, когато се отнася за оценки от субективен характер.

Безкрайно по-интересно е това, че собствените му привърженици, които не крият симпатиите си, дори възхищението си от него, накрая достигат до същите заключения както противниците му. Всеобщо е мнението, че той е мизантроп, жадуващ самота, недостъпен и недоверчив, който може да понесе компанията на друг самотник, но не и на цяла група от хора. Едновременно той е студент, лишен от магнетизъм и високомерен към себеподобните си.

Между многобройните му почитатели, които са едновременно автори на негови биографии като Антониу Феру, Фридрих Зибург и др., съществуват оценки, които не са лишени от враждебност. Мнението им носи особена тежест, най-вече когато книгата представлява произведение с явна пропагандна насоченост. Според тях той никога не произнася думите, които се очакват от него, но и никога не се оставя да му втълпяват насила чуждо мнение¹⁰.

Спомняйки си общите им младежки преживявания в Куимбра, кардиналът на Лисабон – Сержейра казва за него, че е студент човек, който едновременно прикрива една почти болезнена чувствителност. Според кардинала “в него във всеки един момент се сблъскват скептицизъм и ентузиазъм, гордост и скромност, недоверчивост и доверие”¹¹.

Биографите му споделят, че той винаги излага в писмена форма пълните си речи и после ги чете, като се надява на досетливостта на своите слушатели. Всеки ден в 17 часа приема всеки един от министрите си. При този режим, който Марселу Каетану нарича “председателството на министър председателя”¹², събиранията на кабинета не могат да бъдат чести и министрите успяват да се съберат само за най-важната информация. Анализират се въпросите и даването на директиви обикновено се извършва между събиранията между Салазар и един или няколко от министрите.

Според Фридрих Зибург, Салазар избягва хората, защото не ги харесва и това го прави асоциален тип, а според някои политически наблюдатели той е технократ, който намира твърде интересен начин за решаване на проблемите като “затваря вратата пред тях”¹³, докато спечели време да чете и да проучи задълбочено тяхното решаване. Често неговите събеседници се питат дали отношението му към хората и към техните чувства е равнозначно на любовта, която изпитва към цифрите, към които се отнася с особена нежност.

Многобройни са съвременниците му, които смятат, че скромността му е само фасада и че в действителност Салазар е много горд, което придава непостоянство на характера му. Прекомерната самовлюбеност във възможностите му го кара да отминава неприятните истини демонстрирайки постоянна твърдост при отстояване на мнението си.

През 1950 г. председателят на парламента Марио де Фигейреду, който е един от приятелите му заявява: ”Днес както и преди Салазар е запазил такава гордост, която го кара тайно да се опасява да не стане смешен. Това, което не се знае много добре, е че никога за четиридесет години португалската преса не е била упълномощена да публикува карикатура на Салазар, който не е дал нито една пресконференция в собствената си страна, поверявайки най-важните декларации на чуждите вестници”¹⁴.

В една официална нота разпространена през юни 1935 г. Салазар заявява: ”За жалост има много неща, които само аз съм в състояние да направя”¹⁵. Убеден в свръхчовешките си възможности той започва да си избира все по-посредствени сътрудници.

Припомняйки си времето, когато е продукт на режима, един от кандидатите за президент Умберто Делгадо дава пример за положението, до което министър-председателят е стигнал: ”Уважението към толкова възхвалявания гений на Салазар достигна такива размери, че накрая се превърна в гротеска. Както имах случай да се убедя, при официалните срещи на които присъства, Салазар, свикнал подчинените си винаги да го питат за мнението му преди да се осмелят да си отворят устата и бързо придоби навика да се намесва във въпроси дори от технически характер.

Един ден, когато говорихме за авиацията, дискутирайки въвеждането на съвременен модел самолети в морския флот, дотогава оборудван само с хидроплани, той се изказа с двадесет години закъснение. В абсолютната тишина, която последва именно аз, най-младият и най-малко компетентен от присъстващите отговорих проявявайки духовитост и молейки за извинение, че употребявам такива думи, казах, че идеята на негово превъзходителство е пуснала брада. Изведнъж всички присъстващи размениха доброжелателни думи по посока към майора, където бях аз и започнаха да се смеят”¹⁶.

Непрекъснатата твърдост, която Салазар проявява по всички въпроси на управлението е потвърдена от посланика на Бразилия в Лисабон Алваро Миньо, по времето когато се разпространява от ръка на ръка прочутото писмо на епископа на Порто, с което за пръв път висш сановник на църквата се изправя срещу режима¹⁷. Говорейки по телевизията по повод на писмото, Салазар има възможно най-мрачната физиономия, когато на 31 декември 1958 г. заявява: ”Това е антиклерикален бунт. Ще бъдем твърди, непреклонни до жестокост”¹⁸.

От деня, когато през 1928 г. за първи път поема министерските функции, до принудителното му оттегляне от властта четиридесет години по-късно, пресича португалската граница само три пъти и то не много далеч, защото става дума за срещи близо до границата с Испания с Франко, който изпитва същия ужас да пътува.

Никога министър-председателят не посещава Азорските острови, които са неоспорима португалска територия, нито пък приема да удостои с визитата

си африканските колонии наречени “отвъдморски територии”, за да засвидетелства най-малко тяхната принадлежност към Португалия. Отговаряйки на непрекъснато задаваните по този повод въпроси от неговите сътрудници, той отговаря: “За да води битката, генералът не е необходимо да бъде на бойното поле. Нещо повече, обкръжението и средата оказват влияние върху мнението на хората и могат да ги накарат да вземат решения, обречени на провал поради пристрастие”¹⁹.

Трудно е да се допусне, че за четиридесет години управление, от които седем в колониални войни, никога не отива да посети Ангола, Мозамбик и Гвинея, въпреки че именно през 1930г. предизвиква създаването на Колониалния акт за статута на “отвъдморските територии”²⁰.

Според един от неговите биографи Франко Виелер, Салазар непрекъснато търси опит да се измъкне от заобикалящата го среда, за да управлява страната си под стъклен похлупак, отдалечен от променящия се свят. В действителност той не желае промяната и остава човек на миналото. Министър-председателят винаги остава с убеждението, че природата и обществото достигат една стабилност, в която промяната и прогресът не могат да имат място. Това убеждение е подсилено от обучението му и на първо място от дългите години прекарани в семинарията, защото тогавашната теология обяснява само един непроменящ се свят.

Според неговия приемник Марселу Каетану, когато Салазар обсъжда със своите министри въпросът за колониалната политика на метрополията, се създава впечатлението, “че селянин говори за някаква запустяла земя, която е купил и която благодарение на целогодишна тежка работа започва да заприлича на наследените от баща му земи”²¹.

Всички изследователи на съвременната португалска история са единодушни, че португалското земеделско общество на Салазар е общество без материален, технически и социален напредък. То е едно почти застинало общество, в което всички технологии – за строеж, за обработка на земята, за промишлено строителство, са от началото на двадесети век.

По времето на салазаризма старото земеделско общество инстинктивно се съмнява в техническия прогрес, създаващ за кратък или за дълъг период от време социални преобразувания и приема този напредък като цялостна и пълна промяна. При това, за да не се изкушава, за да устоява по-добре на промените, то вгълпява на своите членове убеждението си в безсилието на прогреса, на еволюцията и промените²².

Изкушавайки се да забави хода на времето, облогът, който прави Салазар със своите противници приема друг размер, защото той винаги се отнася към държавата като към залог и то във време, в което надпреварата с техническия прогрес е една от скъпо струващите цели на всеки управляващ. Да запазиш в продължение на четиридесет години колкото се може по-дълго едно земеделско

общество, докато другите се индустриализират на всяка цена, това наистина е един безумен избор.

БЕЛЕЖКИ

- ¹ Diário do Governo de 28 de Abril de 1928, p. 1.
- ² **Salazar, A.** Discursos e Notas Políticas, Vol. V, Coimbra Editora, 1959, p. 505.
- ³ **Serao, L. M.** Salazar sem masque, Lisboa, 1933, p. 67.
- ⁴ **Lusena, M.** O Salazarismo, erspectivas e Realidades, Lisboa, 1976, p. 97.
- ⁵ **Nogueira, F.** Salazar, Vol. III, Lisboa, 1968, p. 49.
- ⁶ Ibidem, p. 54.
- ⁷ Diário de Joro Chagas, Vol. II, Lisboa, 1929, p. 265–266.
- ⁸ Ibidem, p. 277 — 282.
- ⁹ Ibidem, p. 278.
- ¹⁰ **Pimenta, A.** A Igreja e os Regimes Politicos, Lisboa, 1942, p 142.
- ¹¹ A Revolução Nacional de 27 de Dezembro de 1919; A Época de 27 de Dezembro de 1919; A Voz de Coimbra de 27 de Dezembro de 1919.
- ¹² Novidades de 25 de Novembro de 1927.
- ¹³ **Pimenta, A.** Nas Vesperas do Estado Novo, Porto, 1937, p. 56.
- ¹⁴ Ibidem, p. 62–64.
- ¹⁵ Ibidem, p. 67.
- ¹⁶ Ibidem, p. 69.
- ¹⁷ Diario de Governo de 29 de Junho de 1928.
- ¹⁸ **Martins, A. V.** Da I Republica ao Estado Novo, Lisboa, 1976, p. 112–114 e 122–125.
- ¹⁹ Ibidem, p. 130.
- ²⁰ Diario de Governo de 22 de Junio de 1930.
- ²¹ **Maciél, A.** Uma Pagina de Memyrias, Diário de Notícias de 28 de Maio de 1928.
- ²² **Leal, C.** As Minhas Memyrias, Vol. III, Lisboa, 1964, p. 256.